

З ІСТОРІЇ АРХІВІВ ТА АРХІВНИХ ЗІБРАНЬ

УДК 930.25(477.61)

Вікторія Кривицька

директорка,

Державний архів Луганської області

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3572-9788>

Тетяна Лисенко

заступниця директорки – головна зберігачка фондів,

Державний архів Луганської області

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7688-4354>

ДЕРЖАВНОМУ АРХІВУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ – 95 РОКІВ

Анотація. Мета статті – висвітлити основні етапи становлення та розвитку архівної справи на Луганщині за 95 років. Особливу увагу приділено періоду, пов'язаному з відновлювальною та організаційною роботою, проведеною з моменту переміщення Державного архіву Луганської області до м. Северодонецьк у зв'язку з проведенням Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил (АТО/ООС). **Методологія** дослідження ґрунтується на загальнонаукових (об'єктивно-фактологічних, історичних та аналітико-порівняльних) методах. **Наукова новизна.** Подано інформацію щодо послідовності подій, які відбувалися, починаючи з квітня 2014 р., коли м. Луганськ та частина Луганської області опинилися під контролем незаконних збройних формувань. Також наведено відомості про нові напрацювання архіву. Одним із таких є проєкт зі збирання усної історії «Пам'ятайте героїв АТО», започаткований з метою збереження пам'яті про живих і полеглих воїнів – учасників Антитерористичної операції, вшанування їхнього подвигу, поповнення джерельної бази історії України періоду незалежності. Зібрані матеріали увійдуть до складу архівного фонду особового походження учасників АТО/ООС. Вперше публікуються підсумки роботи, здійсненої архівними установами Луганської області на підконтрольній українській владі території протягом останніх 6-ти років. У **висновках** констатується важливість реалізації одного із пріоритетних завдань розвитку архівної справи України – цифровізації архівних процесів. Здійснюється огляд шляхів запровадження відповідних новацій. Наголошується на оцифруванні документів як основній стратегії забезпечення збереженості архівної спадщини Луганської області.

Ключові слова: Державний архів Луганської області; архівний фонд; архівний документ.

Ювілей завжди змушує замислитись, згадати минуле, підбити підсумки та спробувати зазирнути у майбутнє. Тим більше, коли йдеться про ювілей державної установи зі своєю особливою непростю історією.

Історія сучасної архівної галузі на Луганщині почалася 95 років тому – з моменту створення на Донбасі двох окружних управлінь: 10 вересня 1925 р. – Луганського, а 30 вересня 1925 р. – Старобільського окружного архівного управління. Саме тоді були створені спеціалізовані архівосховища та розпочався централізований збір документів. З того часу архівна система області зазнала безліч перетворень¹.

У 1930 р. чергова адміністративно-територіальна реформа на Україні зумовила необхідність перебудови мережі архівних установ. У жовтні 1930 р. Луганське окружне архівне управління було реорганізовано в Луганське місцеве архівне управління, а Старобільське окружне управління припинило свою діяльність взагалі. Замість нього було створено архівосховище Луганського місцевого архівного управління на правах філії. Луганське місцеве архівне управління здійснювало розширені функції міжрайонного значення, керувало станом і розвитком архівної справи на всій території колишніх Луганського та Старобільського округів і тому іменувалося міжрайонним управлінням².

Відповідно до постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету від 10 листопада 1931 р. за № 21/506, окружні архівні управління реорганізовувалися у Луганський та Старобільський державні історичні архіви.

На початку 1939 р. Центральне Архівне Управління УРСР реорганізовувалося в Архівний відділ Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР, а обласні архівні управління – в архівні відділи НКВС областей. У березні 1939 р. Ворошиловградський і Старобільський обласні історичні архіви перейшли у підпорядкування НКВС УРСР.

У роки Другої світової війни Ворошиловградський обласний державний архів спіткала та ж сама доля, що й більшість музеїв та бібліотек, які опинилися на окупованій території. Непоправної шкоди було завдано архівному фонду області.

У період тимчасової окупації Донбасу, з серпня 1941 р. до вересня 1943 р., нацистськими військами було завдано величезної шкоди архівній системі Луганщини. Повністю загинули документальні мате-

¹ Оков І. С. Державний архів Луганської області. Луганськ: Світлиця, 2000. С. 3.

² Держархів Луганської обл. (Державний архів Луганської області). Ф. Р-702. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 4

ріали міських, районних та відомчих архівів, а їхні приміщення були зруйновані, обладнання розграбовано або знищено. У приміщенні Ворошиловградського обласного історичного архіву, яке гітлерівці перетворили на конюшню, із залишених після евакуації 628 фондів (115 378 справ) вціліли лише частини 31 фонду (157 справ)³.

Робота архівних установ області почала відновлюватися лише у лютому 1943 р. після звільнення території від окупантів. У жовтні 1943 р. Старобільський державний історичний архів припинив свою діяльність, а його реевакуйовані архівні документи з міст Актюбінська та Златоуста навесні 1945 р. були передані до обласного державного архіву⁴.

У червні 1960 р. Луганський обласний державний архів, як і всі інші архівні установи України, було переведено із системи установ Міністерства внутрішніх справ УРСР до системи установ Архівного управління при Раді Міністрів УРСР.

У вересні 1985 р. архів було переведено в нове приміщення, площі якого вистачало більш ніж на 2 млн справ.

Внаслідок ліквідації архівних відділів обласних виконавчих комітетів Рад народних депутатів, у 1988 р. Державний архів Ворошиловградської області почав здійснювати керівні функції управління архівною справою на території області.

За радянських часів, поряд із тоталітаризмом та надмірною централізацією архівної справи, були і позитивні кроки: створено досить широку мережу архівних установ та сформовано Державний архівний фонд.

Розпад Радянського Союзу вніс істотні зміни до мережі архівних установ. Із здобуттям Україною державної незалежності управління архівною галуззю набуло якісно нових рис, а його основним змістом стало створення оптимальних умов для нормального функціонування усіх ланок системи, насамперед, архівних установ на місцевому рівні.

У 1991 р. до складу Державного архіву Луганської області увійшли документи ліквідованого архіву Луганського обкому КП України. Всього на державне зберігання було прийнято 3 121 фонд (672 553 спр.)⁵.

У 1993–1998 рр. управлінням Служби безпеки України по Луганській області були передані до держархіву області фільтраційні справи військовополонених, яких вивезли до Німеччини, у кількості 59 241 справи за 1941–1946 рр., фільтраційні картки (115 спр.) та додатки до них у кількості 113 спр. Також на державне зберігання були передані 13 724 карних справи за 1919–1950 рр. на осіб, які були засуджені та пізніше реабілітовані.

³ Держархів Луганської обл. Ф. Р-1046. Оп. 3. Спр. 197. Арк. 149.

⁴ Старовойтов С. С., Золотарьов О. О. Архівна спадщина Луганщини 2005. Луганськ: Шико, 2005. С. 41.

⁵ Оков І. С. Зазнач. твір. С. 4–7.

Наявний склад документів дозволяє всебічно досліджувати історичний розвиток області. Документи архіву були використані при виданні «Книги Пам'яті», тому «Історія міст і сіл Української РСР. Ворошиловградська область»⁶, тритомного видання «Реабілітовані історією. Луганська область», збірника «Голодомор на Луганщині 1932–1933 рр.», багатотомного видання «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Луганська область».

Та ніхто не очікував, що Державному архіву Луганської області ще раз доведеться змінити адресу та повернутися до головного питання, яке вже поставало на початку Другої світової війни – збереження Національного архівного фонду...

З квітня 2014 р. м. Луганськ та частина Луганської області опинилися під контролем незаконних збройних формувань. Навколо Луганська велися запеклі бої, проводилися обстріли й у самому місті. Інфраструктура була повністю зруйнована. З 4 серпня припинилося постачання води, електроенергії та будь якого зв'язку. Припинив роботу залізничний вокзал. Навкруги панували хаос та безлад, а найстрашніше – гинули мирні люди.

У будівлі архіву, розташованій поряд із будівлею Служби безпеки України, де були розгорнуті перші барикади, від вибухової хвилі були вибиті вікна та пошкоджені двері евакуаційних виходів. До будівлі архіву було здійснено несанкціоноване проникнення сторонніми особами. Лише вибіркове перевіряння наявності та стану архівних документів показало нестачу 6 фондів та 103 справ, 3 з яких – із секретного діловодства. Провести повне суцільне звіряння на той час не було можливості. Умови ставали дедалі складнішими. Постійні обстріли призвели до ушкодження та непридатності централізованої системи опалення. Врешті решт двома будівлями архіву, архівними документами та довідко-

Видання, підготовлені на підставі документів Держархіву Луганської області.

Барикади поруч з будівлею Держархіву Луганської області.

⁶ Держархів Луганської обл. Ф. Р-702. Оп. 1. Спр. 165. Арк. 23.

вим апаратом до них заволоділа протизаконна архівна служба т. зв. «ЛНР».

До серпня 2014 р., незважаючи на складні умови, архів не припиняв свою роботу та виконував усі покладені на нього функції. Згідно з розпорядженням голови Луганської облдержадміністрації протягом серпня-вересня 2014 р. архів неодноразово змінював місцезнаходження. З першого серпня 2014 р. місцем його тимчасового розташування була адміністративна будівля Сватівської районної ради⁷. Для архівної галузі Луганської області то були надважкі часи. Всі напрацювання довелося відновлювати спочатку, як то кажуть, «з нуля». Особливо складно було тим, кому довелося паралельно із облаштуванням нових робочих місць шукати для себе й нові домівки. На підконтрольну українській владі територію переїхали по-справжньому віддані та незламні духом люди. Так утворився новий колектив – команда професіоналів, захоплених своєю справою.

З 19 вересня 2014 р. Державний архів Луганської області знаходиться у місті Северодонецьку, за адресою: Центральний проспект, 59⁸.

За цей час Держархів провів велику відновлювальну, організаційну роботу. Реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства на підконтрольній українській владі території забезпечують 30 архівних установ: Державний архів Луганської області, 12 архівних відділів райдержадміністрацій, 3 архівні відділи міських рад і 14 трудових архівів. Обсяг роботи, яку було здійснено архівними установами області за ці 6 років, починаючи з 1 серпня 2014 р. і до 1 серпня 2020 р., дійсно вражає:

- облаштовано стелажним обладнанням приміщення під архівосховища держархіву області загальною площею 174,1 м². Приміщення для співробітників укомплектовані сучасними офісними меблями, комп'ютерною технікою та ліцензійним програмним забезпеченням;

- забезпечено першочергове прийняття документів (майже 14 тис. од. зб.) до держархіву області від архівних відділів, що знаходяться на лінії розмежування зони АТО/ООС. Кількість документів НАФ збільшено з 155 358 од. зб. до 194 247 од. зб.; з особового складу – з 244 879 од. зб. до 269 963 од. зб.;

- придбано спеціальне обладнання для проведення оцифрування документів НАФ. На книжковому сканері Book2Net Kiosk та планшетному сканері A3 Avison FB6280E, виготовлено 437 668 тис. цифрових копій, оцифровано майже 5 тис. од. зб. Відреставровано та від-

⁷ Розпорядження голови Луганської обласної адміністрації від 01.08.2014 № 2С // URL: <http://loga.gov.ua> (дата звернення: 10.08.2020).

⁸ Розпорядження голови Луганської обласної адміністрації від 19.09.2014 № 4С // URL: <http://loga.gov.ua> (дата звернення: 11.08.2020).

Офісне приміщення, обладнане сучасною комп'ютерною технікою,
та архівосховище № 1.

ремонтовано понад 86 тис аркушів; опрацьовано і підшито понад 8 тис од. зб.;

- здійснено 702 перевірки роботи служб діловодства та архівних підрозділів підприємств, установ, організацій області, проведено 148 семінарів;

- підготовлено понад 580 документальних і онлайн-виставок та понад 140 статей у засобах масової інформації;

- підготовлено майже 94 тис. довідок на запити громадян;

- підписано Угоди про співробітництво між Державним архівом Луганської області та юридичним факультетом Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля і Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Існує думка, що історія рухається по спіралі й нові події – це тією чи іншою мірою повторення попередніх. Наразі працівники архівних установ області, розуміючи надзвичайну важливість збереження та недопущення втрат архівних документів, активно працюють над проектом зі збирання усної історії «Пам'ятайте героїв АТО».

Проект започатковано з метою збереження пам'яті про живих і полеглих воїнів – учасників АТО, вшанування їхнього подвигу. Поповнення архівного фонду документами особового походження учасників АТО/ООС збагатить джерельну базу історії України періоду незалежності. Архівними установами області зібрано понад 200 анкет та 496 архівних документів особового походження про учасників АТО та свідків подій, що відбуваються на Сході України. В майбутньому ці документи стануть джерельною базою для документальних видань та фільмів про героїв сучасності, вчинки та подвиги яких залишаться в пам'яті народу та стануть прикладом для інших поколінь.

У сучасних умовах суттєво зростає попит на документи соціально-правового характеру, а саме: архівні довідки про адміністративно-

Документи, що увійшли до складу фондів особового походження архівних установ Луганської області в рамках проекту «Пам'ятайте героїв АТО».

територіальний устрій, підтвердження стажу роботи та заробітної плати, майнових прав, вступу в спадщину, довідки про підтвердження родинних зв'язків, народження, шлюбу та смерті, довідки про нагородження та присвоєння звань, необхідних для призначення пенсії за особливі заслуги перед Україною та з інших питань. Та роль архіву у суспільному житті полягає не тільки у видачі зазначених вище довідок. Доволі багато звернень надходять із питань вивчення генеалогії, що має на меті надання інформації для встановлення родового та родинного зв'язку, про історію сім'ї, роду, а також із метою дослідження для написання наукових робіт, статей, нарисів.

Протягом поточного року триває приймання на державне зберігання від відділів державної реєстрації актів цивільного стану Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Харків) книг державної реєстрації актів цивільного стану та алфавітних книг до них за період 1939–1944 рр. Після надходження на державне зберігання заплановано їх першочергове оцифрування.

Проводилася активна робота щодо виявлення маловідомих постатей – уродженців нашої області, учасників Української революції, які виборювали незалежність ціною власного життя. На сьогодні інформація, яку надав Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, зібрана на 18 осіб.

державотворення є дотримання гарантованих державою соціальних та інших європейських стандартів для кожної людини, що передбачає також надання якісних та комплексних інформаційних послуг, які реалізуються через забезпечення доступу до документів НАФ.

Для архівної галузі України, зокрема держархіву області, для реалізації зазначених завдань нагальним залишається питання цифровізації процесів архівної справи, що дозволить зберегти безцінне національне надбання та задовольнить інформаційні потреби суспільства.

Оцифрування архівних документів – це найбільш зручний механізм збереження і використання інформації в сучасних умовах. Враховуючи, що на тимчасово окупованій території залишилося 1,7 млн од. зб. НАФ області та понад 200 тис. справ із кадрових питань (з особового складу), значна кількість громадян та юридичних осіб втратили можливість реалізувати свої конституційні права: отримувати копії архівних документів чи інформацію з них, пов'язані із соціальним захистом, у т. ч. пенсійне забезпечення та отримання пільг і компенсацій відповідно до чинного законодавства і міжнародних зобов'язань тощо; проводити наукові, історичні та генеалогічні дослідження. Оцифрування документів держархів області розглядає як основну стратегію забезпечення збереженості документів.

Протягом періоду з лютого 2017 р. до 31 липня 2020 р. архівом оцифровано 4831 од. зб., виготовлено 437 668 цифрових копій, з них:

1337 од. зб., 119 027 цифрових копій виготовлено у 2017 р.⁹;

1383 од. зб., 124 016 цифрових копій – у 2018 р.¹⁰;

1406 од. зб., 121 987 цифрових копій – у 2019 р.¹¹;

705 од. зб., 72 638 цифрових копій – за 7 місяців 2020 р.

Держархіву області були виділені кошти для впровадження електронного документообігу та створення системи сканування документів у сумі 812 174,00 грн. Протягом листопада-грудня 2019 р. було придбано:

1) програмне забезпечення для впровадження системи електронного документообігу (далі – СЕД) та підключення її до системи електронної взаємодії органів виконавчої влади;

2) сервер для функціонування СЕД, управління базами даних і зберігання електронних документів;

3) книжковий сканер формату А3 для сканування документів НАФ;

⁹ Річний звіт про роботу архівних установ Луганської області та виконання плану розвитку архівної справи за 2017 рік // Поточне діловодство Державного архіву Луганської області.

¹⁰ Річний звіт про роботу архівних установ Луганської області та виконання плану розвитку архівної справи за 2018 рік // Там само.

¹¹ Річний звіт про роботу архівних установ Луганської області та виконання плану розвитку архівної справи за 2019 рік // Там само.

4) програмне забезпечення «Folium» для зберігання, пошуку відсканованих електронних архівних документів та «Microsoft SQL Server» для керування базами даних електронних архівних документів;

5) додаткові мережеві накопичувачі для створення резервних копій електронних архівних документів, з метою недопущення їх втрати.

Загалом архівом витрачено 765 000,46 грн для впровадження електронного документообігу та створення системи сканування документів.

Впровадження новітніх технологій та інформаційних систем дозволяє Державному архіву Луганської області впевнено рухатися вперед. Адже сьогодення потребує від працівників архівних установ сучасних вмій задля якісного надання інформаційних послуг.

Багато задумів вже вдалося втілити в життя, але попереду ще чимало нової роботи. Відданість своїй справі, професіоналізм та компетентність допомагають успішно долати усі виклики та працювати разом задля зміцнення і вдосконалення архівної галузі Луганщині. Попри те, що історія, яку зібрано по крихтах та збережено у документах саме завдяки праці архівістів, вкотре змінила хід...

Сердечно вітаємо з ювілейною датою шановних колег – хранителів національної спадщини Луганської області! З вірою, оптимізмом, новими задумами та сподіваннями на добрі зміни продовжуємо слугувати шляхетній меті. Адже наша із Вами копітка праця допомагає відкрити маловідомі сторінки історії та поповнювати знання про свій народ. Нехай у ваших домівках завжди панують добробут та злагода, а у серцях – впевненість та віра у мирне майбутнє нашого краю!

Victoria Kryvytska

Director,

State Archives of Luhansk Region

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3572-9788>

Tatiana Lysenko

Deputy Director – Chief Custodian,

State Archives of Luhansk Region

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7688-4354>

THE STATE ARCHIVES OF LUHANSK REGION IS 95

Abstract. The purpose of the article is to investigate the main beginnings and stages of development of archival work in Luhansk region for 95 years. Particular attention is paid to the period related to the restoration and organizational work carried out since the relocation of the State Archives of Luhansk region to

Severodonetsk in connection with the Anti-Terrorist Operation and the Joint Forces Operation (ATO / OOS). **The methodology** of the article is based on general scientific (objective-factual, historical and analytical-comparative) methods. **Scientific novelty.** Information is provided on the sequence of events that have taken place since April 2014, when the city of Luhansk and part of the Luhansk region came under the control of illegal armed groups. There is also information about new developments in the archiveS. One of them is the project to collect oral history «Remember the heroes of the ATO», launched to preserve the memory of living and fallen soldiers – participants in the Anti-Terrorist Operation, honoring their feat, replenishing the source base of Ukrainian history since independence. The collected materials will be part of the archival fond of personal origin of ATO / OOS participants. For the first time, the results of the work carried out by the archival institutions of the Luhansk region in the territory controlled by the Ukrainian authorities during the last 6 years are published. **The conclusions** state the importance of realization of one of the priority tasks of development of archival business of Ukraine – digitalization of archival processes. The ways of introduction of the corresponding innovations are reviewed. Emphasis is placed on the digitization of documents as the main strategy for ensuring the preservation of the archival heritage of Luhansk region.

Key words: State Archives of Luhansk Region; archival fond; archival document.